
LOKALNA ZAJEDNICA I RIZIK

Tijekom posljednjih desetljeća mnogobrojne su empirijske studije nastojale izmjeriti učinke okolišnih promjena na sela, gradove, lokalitete različitih gustoća naseljenosti i dimenzija – ukratko, na sve one oblike ljudskog kolektivnog života koji se uopćeno nazivaju zajednicama. Svi ti nalazi nedvojbeno pokazuju da okolišna pitanja i problemi djeluju na zajednice na značajan, često i vrlo dramatičan način. Okolišni problemi, kao što sugerira naslov knjige Valerie Gunter i Stevea Kroll-Smitha *Volatile Places* (2007.), zajednice pretvaraju u nestalna, nepostojana (*volatile*) mjesta.⁴⁹

Kad govorimo o zajednici (bilo humanoj bilo biotičkoj), ne smijemo iz vida ispuštati činjenicu da ona ne egzistira u socijalnom vakuumu, nego u društvu, koje je unazad zadnja dva desetljeća – na tragu „proročke“ dijagnoze

49 Autori spomenute knjige, ne bez prava, inzistiraju na dramatičnosti tih odnosa, uključujući, dakako, u analizu i druge, iznimno važne razine okolišno relevantnih zbivanja – ponajprije onu koja se tiče odnosa unutar samih zajednica i one koje se tiču odnosa tih zajednica s drugim zajednicama te, na koncu, i one u vezi s njihovim odnosima s akterima koji operiraju daleko izvan granica svih lokalnih zajednica. Zajednice se tako pretvaraju u svojevrsno bojno polje na kojem se očituju i djeluju različiti, često i tvrdo suprotstavljeni interesi. O tome svjedoče već i sami naslovi nekih poglavlja iz spomenute knjige: „Kad se okoliši i zajednice sukobe“, „Povjerenje i izdaja“, „Problem nesigurne spoznaje“ itd. (usp. Gunter & Kroll-Smith, 2007).

njemačkog sociologa Ulricha Becka iz 1980-ih⁵⁰ – opravdano nazivati *društvom rizika*. Rizik se, prema Becku, najkraće može definirati kao „sistematski način izlaženja na kraj s opasnostima i nesigurnostima koje izaziva i uvodi sama modernizacija“ (Beck, 1996: 21). Pritom se svakako treba podsjetiti da se rizik nije pojavio tek s modernošću, nego se on u uvjetima modernosti „samo“ *totalizirao*, odnosno prometnuo iz nečega što je nekoć bilo posve *osobno* (i povezano s hrabrošću, pustolovinom itd.) u nešto što djeluje (i) *globalno*, pa, na koncu, ugrožava i sav život na Zemlji. Rizici, inzistira Beck, proizlaze iz „interne odluke“, odnosno ovise o „simultanoj znanstvenoj i socijalnoj konstrukciji“, pri čemu kao „jedan od uzroka, sredstvo definiranja i izvor rješenja za rizike“ nastupa i sama znanost (Beck, 1996: 155). Beckova određenja nam jasno daju do znanja da rizik nije moguće svesti isključivo na vanjsku opasnost – on je, naprotiv, ponajprije stvar naše *procjene* (ili interpretacije) vanjske opasnosti ili, ako se hoće, određena *slika* o nečemu što nas (posve realno) ugrožava. Ta slika je plod znanstvene i socijalne konstrukcije, a cijela je situacija dodatno zakomplicirana činjenicom da znanost, taj glavni kognitivni alat modernog zapadnog čovjeka, nije samo sredstvo definiranja i rješavanja problema rizika nego i jedan od njegovih glavnih uzroka.

Prije nego što prijedemo na druge važne aspekte rizika kako ih raščlanjuje Beck, naglasit ćemo neke osnovne distinkcije koje olakšavaju orijentiranje u toj problematici. Ponajprije, treba jasno razlučivati rizike i katastrofe. Prema jednoj od brojnih uopćenih definicija, „rizik“ predstavlja kompozitnu mjeru između vjerojatnosti pojave nekog neželjenog scenarija i intenziteta neželjenih posljedica koje takav scenarij može uzrokovati“ (Čaldarović & Škanata, 1995: 371). Rizik i katastrofa su, prema Čaldaroviću, „dvije različite dimenzije procjenjivanja“ opasnosti – „iako neki rizici mogu biti (postati) katastrofalni zbog posljedica do kojih će (možda) dovesti, većina rizika ne mora imati katastrofalne dimenzije“ (Čaldarović, 1994: 2). Do katastrofa, mogli bismo reći, dolazi samo ako se *veliki* rizici uspiju aktualizirati. Ili, drukčije rečeno, rizik je potencija, mogućnost, a katastrofa, naprotiv, aktualnost, ostvarenje velike prijetnje.

U literaturi je, dakako, moguće pronaći različite tipologije rizika (teži i lakši, individualni i kolektivni, očekivani i neočekivani itd.), no jedna od najvažnijih distinkcija zacijelo je ona između *prirodnih* i *tehnoških* rizika (Čaldarović, 1994: 3).

50 Mislimo na Beckovu knjigu *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*, koja je izvorno objavljena 1986. godine.

Tablica 11: **Prirodni i tehnološki rizici – usporedba nekih važnijih svojstava**
(prema: Čaldarović, 1994: 3-4)

Prirodni rizici	Tehnološki rizici
<ul style="list-style-type: none"> - prepoznatljivi, vidljivi, prihvaćaju se kao „dani“, kao činjenice koje jednostavno postoje - ne moraju se znati njihovi uzroci i posljedice - ne treba ih posebno tumačiti - njihova pojava i posljedice posebno ne iznenađuju - djelomice se može utjecati na njihove posljedice (ako se društvo unaprijed organizira i pripremi). 	<ul style="list-style-type: none"> - proizvodi ljudske djelatnosti, nisu niti „dani“ niti (samo)razumljivi - eksperti trebaju informirati javnost o njihovim uzrocima i posljedicama - eksperti ih interpretiraju i daju upute o primjerenom ponašanju - nužnost prevladavanja (ili bar smanjivanja) jaza između eksperata (promatrači prvoga ranga) i laika (promatrači drugog ranga).

U literaturi se često spominje i pojam *hazarda*, pa treba barem naznačiti odnos između njega i rizika. Prema Susan Cutter,⁵¹ „rizik“ je mjera vjerojatnosti pojavljivanja hazarda“, a „hazard“ je mnogo širi koncept koji uključuje vjerojatnost pojavljivanja događaja, utjecaj i jačinu događaja na društvo i okoliš, kao i sociopolitički kontekst u kojem se situacija odvija“. Cutter zaključuje da su „hazardni opasnosti za ljude i stvari koje ljudi cijene, a rizik je mjera stupnja opasnosti pojedinog hazarda“ (Cutter, prema: Čaldarović, 1994: 4). Prema tim određenjima, rizik, dakle, treba razumjeti kao određeniju, mjerljivu opasnost, a hazard kao znatno neodređeniju, manje transparentnu, pa i difuznu prijetnju, koja se opire kvantifikaciji i preciznijem definiranju.

Međutim, kako god shvaćali spomenute kategorije i koncepte, važno je ne smetnuti s uma već naglašenu temeljnu činjenicu da je rizik proizvod znanstvene i socijalne konstrukcije. On, najkraće rečeno, nije opasnost viđena „golim okom“, nego znanstveno i društveno definirana slika određene opasnosti (ili hazarda). Ako je riječ o posebno velikoj opasnosti – s dalekosežnim, posebno teškim posljedicama za sigurnost i živote ljudi i neljudskih bića te materijalnu imovinu – njezino ostvarenje rezultira stanjem koje uobičajeno kvalificiramo katastrofom.

Kao što smo već spomenuli, Ulrich Beck je fenomen rizika tematizirao još polovicom 1980-ih godina, ukazujući na uznemirujuću činjenicu da opasnosti s kojima se

51 Cutter, Susan (1993). *Living with the Risk. The Geography of Technological Hazards*. London: E. Arnold.

suočuje moderno društvo nisu rubna, lako rješiva pojava, nego proizlaze iz samih temelja modernoga društva. U drugoj je polovici 20. stoljeća, prema Becku, došlo do velikog prijeloma u najrazvijenijim modernim društvima – modernizacijski su procesi razgradili industrijsko društvo i oblikovali jednu novu, bitno drukčiju modernost, koja se više ne da razumjeti pomoću starih kategorijalnih i konceptualnih alata. U tom smislu Beck razlikuje *klasičnu*, prvu ili jednostavnu modernost, s jedne strane, i drugu, *refleksivnu* modernost, s druge strane. Klasična modernost i modernizacija osigurale su prijelaz iz tradicijskog, predmodernog društva u (proto)moderno društvo. Tu se radilo o nereflektiranoj, automatskoj, „refleksolijoj“, tradicijom opterećenoj modernosti koju su u međuvremenu potkopali simultani, uzajamno povezani procesi: globalizacija, individualizacija, rodna revolucija, podzaposlenost i nastajanje globalnih rizika (ekološka kriza, krah globalnih financijskih tržišta). Glavni politički i teorijski izazov današnjice jest simultano odgovoriti na sve te izazove, zaključuje Beck. Glavnina njegove raščlambe fenomena rizika može se sabrati u pet argumentacijskih sklopova (Zeman, 2004: 220-222):

- 1) Rizici koji se javljaju u kasnoj modernosti izazivaju sistematsku i često ireverzibilnu štetu, ostajući, u pravilu, posve nevidljivi golom oku. Budući da su utemeljeni na kauzalnim interpretacijama, oni se pojavljuju samo u obliku (znanstvene ili protuznanstvene) spoznaje o njima. Stoga ih se *u okvirima znanja* može i mijenjati: uvećavati, dramtizirati, minimalizirati ili osporavati (što i čine razni socijalni akteri). Moderni su rizici otvoreni *socijalnom definiranju* i *konstruiranju*, pa ključni društveni i politički položaji pripadaju socijalnim akterima koji imaju privilegiju definiranja rizika (masovnim medijima, znanstvenim i pravnim institucijama itd.).
- 2) Neki su ljudi više pogođeni distribucijom i rastom rizika od drugih, čime nastaje novi tip egzistencijalnoga položaja: tzv. *socijalni rizični položaj* (*social risk position*). Iako se donekle poklapa s nekim klasnim i stratifikacijskim razdjelnicama, distribucijska se logika rizika fundamentalno razlikuje od njih. Moderni rizici, naime, prije ili kasnije pogađaju sve, pa tako pod njihov udar neizbježno dolaze i oni koji ih proizvode ili izvlače profit iz njihove proizvodnje (tzv. efekt bumeranga) – „siromaštvo je hijerarhijsko, a smog demokratičan“ (Beck, 1996: 36). Povrh toga, modernizacijski rizici ne ugrožavaju samo zdravlje

nego i legitimaciju, vlasništvo i profit. Oni proizvode i nove međunarodne nejednakosti uzduž dviju crta: između zemalja Trećeg svijeta i industrijskih država, ali i između samih industrijskih država. Tako nastaje „svjetsko društvo rizika“ – nitko ne ostaje izvan arene rizika.

- 3) Difuzija i komercijalizacija rizika ne prekida s logikom kapitalističkog razvoja, nego je samo podiže na novi, viši stupanj. Sa stajališta „pobjednika“ u društvu rizici su samo *big business*, oni funkcioniraju kao *nezasitni* zahtjevi za kojima su ekonomisti tako dugo tragali – „civilizacijski rizici su bure zahtjeva bez dna, nezadovoljivi, beskrajni, samoproizvodljivi“ (Beck, 1996: 23), pravi *perpetuum mobile* razularene modernizacije.
- 4) Civilizacija nam pripisuje rizike i mi ne možemo učiniti ništa što bi to spriječilo – na djelu je „novo globalno pripisivanje rizika, u svjetlu kojega pojedinačne odluke jedva da postoje“ (Beck, 1996: 41). U tom kontekstu znanje – i to ponajprije znanje o rizicima – dobiva i posve novo, *političko* značenje, čime se otvara i novo područje istraživanja za sociologiju. Ona mora posebno pomno istraživati izvore i distribuciju znanja o rizicima.
- 5) Kad su jednom društveno prepoznati, rizici postaju politički eksplozivni, a ono što je nekoć držano nepolitičkim, odjednom postaje najvažnijim materijalom politike. Tako na ono što se nekoć smatralo područjem „privatnosti“ proizvodnog pogona danas pada snažno svjetlo javnog interesa. Pritom glavna rasprava o definiciji rizika više ne uključuje samo pitanje sekundarnih posljedica za zdravlje prirode i čovječanstva (iako i one, dakako, ostaju iznimno važne) nego uključuje i problematiziranje neposrednih društvenih, ekonomskih i političkih aspekata i posljedica uzgrednih učinaka industrijske proizvodnje. Ekologija tako „ukida neutralnost i objektivnu apolitičnost ekonomske sfere“ (Beck, 1997: 160). U društvu rizika katastrofe zadobivaju ogromne političke potencijale, pa društvo rizika postaje „katastrofično društvo“, društvo u kojemu „izvanredne prilike prijete postati normom“ (Beck, 1996: 24). Sva ta zbivanja neizbježno prijete opsežnim reorganizacijama odnosa moći u društvu.

Našu pozornost zaslužuje i Beckova teza da stupanjem rizika na društvenu scenu afirmativnoj logici stjecanja počinje konkurirati negativna logika izbjegavanja, poricanja i reinterpretacije. Stoga i budućnost, ta ključna vremenska

dimenzija u uvjetima modernosti, dobiva drukčije predznake i „poprima neprijateljsko, prijeteće lice“ (Zeman, 2004: 223). Budućnost je, naime, nešto čega se, po svemu sudeći, prije trebamo bojati nego joj se veseliti. Na tu i takvu – neizvjesnu, često i zastrašujuću – budućnost upućuje nas rizik, anticipirajući destrukciju koja se još nije zbila, ali koja je, s obzirom na stanje stvari, realno moguća. Pritom nije najmanje važna činjenica da neke od danas prepoznatljivih opasnosti upućuju na totalnu destrukciju koja bi mogla izbrisati sav život s lica Zemlje. No, neovisno o tome kakvu budućnost očekivali, rizik je uvijek okrenut prema naprijed, „središte svijesti o riziku ne leži u sadašnjosti, nego u budućnosti“ (Beck, 1996: 34). Ta okrenutost spram budućnosti otvara, bar načelno, i mogućnost nešto svjetlijih perspektiva – pod uvjetom da se nađu produktivniji načini nošenja s rizikom. Na žalost, raspoloživi uvidi sugeriraju zaključak da ta mogućnost nije ničim zajamčena.

Za razliku od općih hazarda koji čovjeka prate kroz povijest (bolest, smrt, socijalni nemiri), rizici kasne modernosti – omiljeni Beckovi primjeri jesu globalno zatopljanje, efekt staklenika, stanjenje ozonskog omotača... – jedinstveni su, svojstveni isključivo svome dobu. Današnje je rizike od nekadašnjih moguće razlikovati prema nekoliko osnova (Higgins & Natalier, 2004: 78-79):

- 1) *Izvor.* Nekad su opasnosti i katastrofe svoje žrtve nalazile kao njihova „sudbina“ ili kao izraz volje „bogova, demona ili prirode“ (Beck). Današnje rizike, naprotiv, generira društvo. Oni dolaze iznutra, jer izrastaju iz neuspjeha socijalnih institucija da kontroliraju rizike koji su im inherentni. Primjerice, izlivanje kemikalija ili radijacije više su od pukih nusproizvoda industrijalizma i kapitalizma – oni su u skladu s logikom industrijskog kapitalizma i modernizacije.
- 2) *Doseg i učinak.* Danas je svijet suočen s mogućnošću apokalipse, a takav doseg djelovanja, dakako, nema povijesnog presedana. Rizici transcendiraju vrijeme jer njihovi učinci nisu ograničeni na sadašnje generacije, a zacijelo će ih u potpunosti iskusiti tek one koje još nisu rođene. Oni također transcendiraju i prostor. Riječ je o globalnim rizicima, koji se šire ne samo daleko izvan područja tvornice koja ih može proizvoditi nego lako, i neizbježno, prelaze i državne granice, okrećući se, bez razlike, i protiv onih koji ih proizvode (efekt bumeranga). Od njih ne mogu pobjeći ni imućni građani jer je, već spomenutim Beckovim riječima, „siromaštvo... hijerarhijsko, a smog demo-

kratičan“ (Beck, 1996: 36). Kao što je već spomenuto, rizici imaju potencijal proizvodjenja sistematske i ireverzibilne štete. Problem nije samo u njihovoj nepredvidljivosti nego, još više, u činjenici da se protiv njih nije moguće osigurati niti ih je moguće primjereno kompenzirati. Na taj način društvo kasne modernosti potkopava temeljne organizacijske principe same modernosti – instrumentalnost i racionalnu kontrolu.

- 3) *Poteškoće identifikacije.* Nekoć za identifikaciju tvorničkog smoga nije bilo potrebno specijalističko znanje jer je on bio vidljiv golim okom. Današnji se ljudi, naprotiv, u pokušajima predviđanja ili izbjegavanja opasnosti ne mogu pouzdati u vlastita osjetila: „radijacijski oblak’ ne izgleda kao oblak, niti možemo pogledati u nebo, vidjeti ‘ozonsku rupu’ i onda je zaobići“ (Higgins & Natalier, 2004: 79). Rizici su nevidljivi, ne mogu se namirisati, čuti, dodirnuti niti okusiti – laicima su neuhvatljivi i nespoznatljivi.

Rizik i modernost nerazmrsivo su isprepleteni. Živjeti u modernosti znači živjeti u „sekularnoj kulturi rizika“, jer „modernost je kultura rizika“ (Giddens, 1997: 181, 3). Na oblikovanje te „kulture rizika“ utjecala su, prema Kalanju, tri glavna ekološka poticaja: 1) neposredna percepcija ekoloških incidenata i mogućih katastrofa; 2) refleksivna briga za sudbinu prirode; 3) znanstvenokritički uvid i društvena funkcija tehnoznanosti (Kalanj, 1994: 137-143). Svaki bi od tih poticaja, već i sam po sebi, bio značajnim izvorom bujanja društvene svijesti o riziku, no uzeti zajedno – u sinergijskim procesima uzajamnog potvrđivanja i amplificiranja – oni formiraju uzlaznu spiralu društvene svijesti koja „kulturu rizika“ povremeno opasno približava „kulturi straha“. U tom kontekstu strah može uroditi društvenom koristi, senzibilizirajući i mobilizirajući članove zajednice.

Tablica 12: **Razlike između prijašnjih društava i društva rizika**
(prema: Cifrić, 1994: 32)

Društvo 19. stoljeća	Društvo rizika (20. stoljeće)
<ul style="list-style-type: none"> • Gladan sam! • Zajedništvo/solidarnost iz nužde • Jednakost • Vrijednosni sustav “nejednakog” • Utopijski: povećati neko dobro • Donji slojevi su pogođeni rizikom • Raspodjela bogatstva • Modernizacija (“u” industrijskom društvu, jednostavna modernizacija) • Rizik je konkretno vidljiv • Proizvodnja bogatstva • Kompatibilnost raspodjele bogatstva i rizika: dominacija bogatstva 	<ul style="list-style-type: none"> • Bojim se! • Zajedništvo/solidarnost iz straha • Sigurnost • Vrijednosni sustav “nesigurnog” • Utopijski: defanzivno smanjiti rizik • Svi su pogođeni rizikom • Raspodjela rizika • Modernizacija (“premissa” industrijskog društva, refleksivna modernizacija) • Rizik je nevidljiv • Proizvodnja rizika • Inkompatibilnost raspodjele bogatstva i rizika: dominacija rizika

Beckove su koncepcije rizika pobudile široku raspravu, etablirajući problematiku rizika kao jednu od središnjih tema znanstvenog, stručnog ali i javnog diskursa tijekom posljednjih dvaju i pol desetljeća. Ne ulazeći u detalje nekih (bolje ili lošije utemeljenih) kritika upućenih Beckovim stajalištima, ovdje spominjemo samo da je diskusija o njima revitalizirala i jedan stariji, uopćeniji spor – onaj između *realista* i *socijalnih konstrukcionista* (Higgins, Natalier, 2004: 80-83). Prema *realističkoj* struji u okolišnoj sociologiji, stvarnost i efekti rizika egzistiraju neovisno o ljudskim djelovanjima i izvan su domašaja ljudskih pokušaja da ih razumiju i njima upravljaju. *Socijalni konstrukcionisti*, naprotiv, naglašuju kulturalne definicije i interpretacijske matrice koje daju određen oblik okolišnim pitanjima kao specifičnim socijalnim problemima.

Dakle, prema socio-konstrukcionističkim interpretacijama, rizici su socijalno definirani i kreirani, a ni u kojem slučaju nisu puki „objektivni“ fenomeni koji čekaju da budu otkriveni, takvi kakvi su „po sebi“. Hannigan⁵² je (s osloncem na Hilgartnera) diferencirao tri glavna konceptualna elementa u socijalnoj definiciji rizika (prema: Higgins, Natalier, 2004: 81):

52 Hannigan, J. A. (1995). *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*. London: Routledge.

- 1) *Objekt* za koji se vjeruje da proizvodi rizik. Da bi se pokušalo odrediti rizik, njegov izvor mora biti jasno određen i definiran – oko čega ne mora biti dovoljnog slaganja.
- 2) Pretpostavljena *šteta*.
- 3) Povezivanje koje pretpostavlja postojanje *kauzalnih odnosa* između objekta i štete – često pomoću znanstvene i statističke evidencije. Ti dokazi, međutim, često uključuju pravne i moralne prosudbe i tvrdnje.

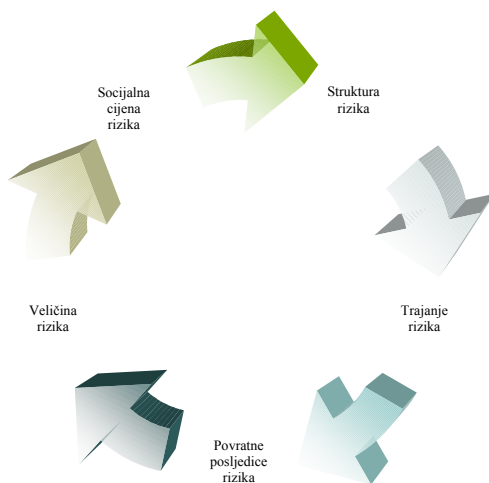
Socijalno definiranje rizika, dakle, određuje sve ključne elemente rizika i njihovu povezanost, a propuštanje cijele tako nastale strukture kroz filtre pravnih i moralnih normi i pravila, daje definitivnu procjenu rizika. Komentirajući sadržaj debata između realističkih i konstrukcionističkih pozicija, Higgins i Natalier (2004: 82) ustvrđuju da se velik dio radova iz okolišne sociologije može podvesti pod odrednicu „blag ili kontekstualni konstrukcionizam“ jer se fokusira na načine na koje ljudi interpretiraju okolišne probleme (i na kontroverzije oko tih određenja), ali ne odustaje ni od stava da materijalni i često ozbiljni rizici egzistiraju neovisno o tvrdnjama i zahtjevima bilo koje grupe. S druge strane, ni realistički pristup nije tako strog da se ne bi približio konstrukcionizmu, barem u priznavanju konzekvencija promjenjivosti i prijeporne naravi znanstvenog znanja – što je već notorna činjenica u sociologiji uopće. Stoga Alan Irwin sugerira da je umjesto o realističkom i konstrukcionističkom „taboru“ primjerenije govoriti o „konstrukcionističkim realistima“ i „realističnim konstrukcionistima“, što nas upućuje i na uopćeniji zaključak da je „za disciplinu posve zdravo da bude otvorena alternativnim perspektivama – i da te perspektive, zauzvrat, budu otvorene uzajamnoj kritici i debati“ (Irwin, 2001: 187).

Što se zbiva kad rizik postane kontekstualiziran?

U radu *Analiza strukture ekologijskih rizika* Čaldarović i Rogić izlažu „osnovne sociologijske značajke važne u analizi strukture ekologijskog rizika“ (Čaldarović & Rogić, 1997: 37). Tu je riječ o pet posebno važnih dimenzija koje se izdvajaju kad se ekološki rizik pokuša kontekstualizirati u određenu mikrosredinu (lokaciju ili zajednicu): 1) struktura rizika, 2) trajnost rizika, 3) povratna narav posljedica rizika, 4) veličina rizika i 5) socijalna cijena rizika (Čaldarović & Rogić, 1997: 37-52).

- 1) *Struktura rizika* povezana je s višeznačnim cjelinama sustava pojmova različitih vrsta, pri čemu se gotovo uvijek radi o postojanju većeg ili manjeg straha, višeg ili nižeg stupnja opasnosti i anksioznosti. Neki su rizici zbog svoje strukture neočekivani i nepredvidljivi, dok su drugi očekivani; samostalno izabrani rizici, a neki izabrani od drugih (drugi pojedinci, grupe, zajednice, tvornica, država, društvo...). O prirodnim i tehnološkim rizicima ovdje je već bilo govora. Za prepoznavanje ili registriranje rizika ključni su: dimenzija pojave, stupanj opasnosti, karakteristike posljedica, socijalna cijena i politička procjena. Autori ističu važnost distinkcije rizika na one s niskom vjerojatnošću i visokim posljedicama (primjerice, potres, poplava) i one s visokom vjerojatnošću i malim posljedicama (primjerice, automobilske nesreće). Rizici su „postali svojevrsna ‘nova normalnost’ djelovanja suvremenih društava, odnosno svojevrsno ‘socijalno uokvirivanje’ svakodnevice suvremenosti“, tvoreći „prizmu“ kroz koju danas „valja procjenjivati ukupnu socijalnu zbilju“ (Čaldarović & Rogić, 1997: 38).
- 2) *Trajnost rizika*. Rizici traju i razvijaju se u određenom vremenskom rasponu, a njihova trajnost je izražena u posljedicama koje mogu trajati dulje ili kraće vrijeme, ili, pak, mogu biti trajne, nepopravljive. U tom se smislu nameće distinkcija između tehničkog trajanja i socijalnog trajanja (koje može biti neovisno o realnim, tehničkim karakteristikama rizika, pa je često simboličko). Rizici su međusobno povezani – izbijanje jednog povlači za sobom pojavu drugih. Rizične situacije vode složenim posljedicama, kreiraju kompleksnu socijalnu situaciju koja uključuje akcije različitih aktera i mehanizama kojima se pokušavaju ublažiti posljedice.
- 3) *Povratna narav posljedica rizika*. Postavlja se pitanje: kolika je važnost nekog rizika za zajednicu, ili, preciznije: koliku i kakvu važnost zajednica pridaje pojedinim dimenzijama rizika? Ocjena nekog rizika najčešće se svodi na procjenu vjerojatnosti njegova pojavljivanja u okvirima normalnog odvijanja nekog procesa u kojemu iznenada dolazi do poremećaja. Procjenjivanjem rizika opasnosti se dodaje vrijednosna komponenta njegovih mogućih posljedica. Povratni učinci rizika ovise o tome je li riječ o voljnim ili prisilnim, samostalno izabranim ili nametnutim, lakšim ili težim (smrtonosnim), nepoznatim ili poznatim, starim ili novim rizicima. Taj je segment povezan s podjednakom distribucijom rizika u zajednici (koji je povezan s NIMBY sindromom, o kojemu će ubrzo biti

- više govora). „Stvaranje smisla o događajima“ (Čaldarović & Rogić, 1997: 43) u okolišu rezultira različitim (re)akcijama. Pritom su od velike važnosti: a) proživljeno iskustvo o konkretnom hazardu, b) konkretno znanje o mogućnosti pojavljivanja hazarda, c) predrasude i suživljenost s određenom situacijom, što utječe na sliku potencijalne opasnosti.
- 4) *Veličina rizika* jest „složena veličina koja se sastoji od kvantificiranih obilježja i nekvantificirajućih kvalitativnih dimenzija rizika“ (Čaldarović & Rogić, 1997: 44). Kvantifikacija kvalitativnih dimenzija rizika pod velikim je utjecajem konteksta, predrasuda, karakteristika socijalne sredine, predznanja, lokalnih pretpostavki, bliskosti rizika, ne/poznatosti rizika, trenutačnih i budućih šteta koje rizik izaziva, socioekonomskog statusa pojedinca itd. Veličina rizika i njegovo uočavanje, odnosno doživljaj specifični su, kontekstualizirani i temporalizirani. U tom je kontekstu važna i spoznaja da „nužan i nezaobilazan postupak u ukupnom upravljanju rizicima“ jest „komunikacija o riziku“ (Čaldarović & Rogić, 1997: 47).
- 5) *Socijalna cijena rizika* jest „zbroj... svih šteta do kojih neki rizik dovodi“ (Čaldarović & Rogić, 1997: 49). Tu je (socijalnu) cijenu vrlo teško „izračunati“ jer ona obuhvaća cijenu mjerljivih posljedica, ali i mnoge „nedivljive“, neizmjerljive dimenzije simboličke i psihologijske naravi, pa i neke nepoznate dimenzije. Kad je riječ o „izračunu“ cijene rizika, od velike važnosti jest i javnost, koju treba gledati diferencirano. Nužno je, naime, imati na umu određene distinkcije: između javnosti izložene riziku i one koja to nije, između lokalne i šire javnosti, između pasivne i aktivne javnosti.

Slika 11:
Kontekstualizacija ekološkog rizika na određenu mikrosredinu (zajednicu ili lokaciju) – ključne dimenzije (prema: Čaldarović & Rogić, 1997: 37-52)

„Fenomen“ (ili „sindrom“) *NIMBY* (*Not in my backyard*) privukao je svojedobno (tijekom 1980-ih i kasnije) veliku pozornost znanstvenika iz područja društvenih i humanističkih znanosti. Uz *NIMBY* su se pojavili i drugi akronimi srodnih značenja, poput *NIABY* (*Not In Anyone's Backyard*), *NOPE* (*Not On Planet Earth*) ili *LULU* (*Locally unwanted land-use*). Sindrom *NYMBY* je povezan s idejom „distributivne pravde“, prema kojoj „svaki građanin, regija ili predjel neke zajednice (države) ima podjednaku mogućnost dobiti i svoj dio u zajedničkom onečišćivanju okoliša, odnosno zbrinjavanju dijelova njegove upotrebe“ (Čaldarović, 1997: 114). Prema Šučuru, moguće je identificirati nekoliko strukturalnih elemenata sindroma *NIMBY* (Šučur, 1992: 557-558):

- 1) Nedostatak povjerenja u vlast i stručnjake;
- 2) Nepoštivanje načela pravednosti koje zahtijeva ravnomjernu raspodjelu rizika i koristi;
- 3) Percepcija utjecaja određenog projekta na zdravlje i opći način života u zajednici;
- 4) Različiti strahovi i rizici, posebno s obzirom na različitost percepcija rizika stručnjaka i laika (ugrožene zajednice);
- 5) Problemi koji proizlaze iz razlike u optikama i kriterijima tehničke racionalnosti i socijalne odgovornosti;
- 6) Problemi koji proizlaze iz nedostatka sudjelovanja javnosti.

NIMBY neizbježno vodi stigmatizaciji mjesta, lokaliteta ili regije u kojoj se rizični pogoni namjeravaju locirati, što znači da se trajno mijenjaju karakteristike, poželjnost i vrijednost nekog mjesta. Potencijalno opasna postrojenja mogu i mobilizirati lokalno stanovništvo, no takve inicijative, u pravilu, ne dovode do restauracije prijašnjeg stanja – jedini mehanizam koji se primjenjuje kako bi se *NIMBY* smanjio ili eliminirao jest „sustav naknada ili odšteta“ (Čaldarović, 1997: 120), utemeljen na pretpostavci da je novcem moguće kompenzirati svaku moguću štetu (pa tako i gubitak onih vrijednosti koje nisu izrazive novčanom ekvivalentom).

Pokret okolišne pravde (*environmental justice movement*) obuhvaća širok raspon marginaliziranih i obespravljenih grupa i/ili zajednica („obojeni“, siromašni, žene) koje su pod najvećim utjecajem loših okolišnih uvjeta. Mnogi aktivisti smatraju kako se *mainstream environmentalizam* fokusira na okolišnu problematiku bijele srednje klase, a ne manjinskih zajednica. Pokret je povezan i sa skepsom prema „racionalnim argumentima eksperata“ o okolišnim utjecajima jer se drži da su stručnjaci najčešće pod utjecajem onih koji imaju moć, pa zagovornici okolišne pravde traže „alternativnu racionalnost“ (Harvey⁵³). Pritom se težište premješta s pitanja što je „legalno, znanstveno i pragmatički moguće“ na pitanje „što je moralno ispravno“ (Julian, 2004: 119). Dorceta Taylor naglašuje kako su upravo „obojeni“ (*people of color*) bili ti koji su teme „okolišnog rasizma, okolišne pravičnosti, okolišne pravde, okolišne ucjene i toksičkog terorizma“ (Taylor, 1997: 38) postavili u prvi plan recentnih okolišnih debata. Prema Taylor, okolišna pravda je četvrta faza okolišnog pokreta, koja označuje „radikalno napuštanje tradicionalnih načina opažanja, definiranja, organiziranja, borbe i diskutiranja okolišnih pitanja“ (Taylor, 1997: 40). Nekoliko je čimbenika pridonijelo pojavi pokreta okolišne pravde i porastu angažmana „obojenih“ oko okolišnih pitanja (Taylor, 1997: 41):

- 1) Mnoge su zajednice i pojedinci bili zapanjeni kad su otkrili da su bili izlagani otrovima i drugim okolišnim hazardima;
- 2) Odluke koje su rezultirale smještanjem velikog broja odlagališta otpada na određenim lokalitetima;
- 3) Koncentracija visokozagađujuće industrije i postrojenja na određenim lokacijama;
- 4) Namjerno i planirano tretiranje manjina i populacije s niskim primanjima kao „žrtava“ u čijem će se okolišu smještati otpad iz opasnih postrojenja, što je stimuliralo dotad neviđenu razinu okolišnog aktivizma u manjinskim zajednicama;
- 5) Gornji čimbenici rezultirali su pojavom posve nove vrste okolišnih aktivista.

Pokret okolišne pravde bori se protiv mnogih nejednakosti unutar određene zemlje te diskriminacije i nejednakosti na temelju rase, roda i klase, pa ne čudi da je

53 Harvey, D. (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell.

isprepleten s pokretom za ljudska prava, sindikalnim pokretom, ženskim pokretom, ekofeminizmom i okolišnim pokretom (Taylor, 1997: 65).

Indijanci – od romantične predodžbe do okrutne stvarnosti

Andy Smith u svojim radovima ukazuje na iskrivljene predodžbe o Indijancima. Ni mediji ni dio akademskih krugova nisu imuni na romantiziranu sentimentalnost „indijanskog *environmentalizma*“. No, imuni su na činjenicu da je prostor koji naseljuju Indijanci (rezervati) izložen velikoj okolišnoj destrukciji, pri čemu je stanovništvo ugroženo radijacijom i nizom drugih opasnih zagađenja. Smith drži da ekofeministice „ne raspravljaju na adekvatan način o materijalnim uvjetima u kojima Indijanci žive, niti kako ti uvjeti utječu na ne-Indijance i koje strategije možemo primijeniti da zaustavimo genocid nad Indijancima te okončamo destruktivne oblike razvoja resursa na indijanskoj zemlji“. Ekofeministice, nastavlja Smith, Indijance „radije upotrebljavaju kao inspirativne simbole za okolišni pokret“ (Smith, 1997: 30). One ih citiraju, ali ne ulažu previše vremena i truda u razvijanje odnosa s indijanskim zajednicama. Postoji stereotip o Indijancima kao „ranim“ ljudima, no oni su, dakako, zbiljski, sadašnji ljudi, naši suvremenici koje muče suvremeni problemi.

Izvor: Smith, 1997: 21-37

Okolišni problemi Roma u Mađarskoj

Krista Harper je u radu *Does Everyone Suffer Alike? Race, Class, and Place in Hungarian Environmentalism* (2007.) izložila nalaze svog istraživanja okolišne problematike, civilnih prava Roma i javnog zdravlja u Mađarskoj, te pokazala kako su grupe koje najviše pate zbog izraženih socioekonomskih dispariteta osjetljivije i ranjivije na okolišnu degradaciju i bolesti. Time je u rasprave uvedena *politička ekologija ljudskog zdravlja* te naznačena mogućnost prevladavanja jaza između okolišnih i romskih organizacija u Mađarskoj. Naime, uz okolišni je pokret bila vezana ideja da okolišna problematika ne diskriminira nikoga jer smo svi osjetljivi i svi imaju koristi od čiste vode, zraka, tla. Tako su i mađarski *environmentalisti* bezrezervno prihvatili egalitarnu ideju da okolišni problemi utječu na sve jednako, bili oni bogati ili siromašni. No, Harper je uočila socijalne nejednakosti u okolišnim debatama, ali i neproporcionalnost patnje u slučajevima okolišnog zagađenja. Ljudi sa srednjim i nižim prihodima u gradovima, siromašni iz ruralnih područja, Romi... – sve su

to kategorije populacije koje su izloženije i ranjivije (Harper, 2007: 109-110). Prema mnogim kritičarima, okolišni pokret je pokret srednje klase, no „prostorna dimenzija urbano/ruralno nejednakosti“ postaje sve vidljivijom jer nove okolišne udruge u provinciji imaju drugačije probleme od udruga u Budimpešti, koje sudjeluju u nacionalnim kampanjama. Etnicitet i rasa, a posebice Romi kao najveća etnička manjina u Mađarskoj, ostaju nevidljivi u okolišnim raspravama jer se glavnim romskim pitanjima/problemima smatraju siromaštvo i edukacija. Rome, dakle, prema tom stereotipu muče socijalna, a ne okolišna pitanja. Nekoliko je mađarskih udruga poduprlo romske projekte održivog razvoja. Radeći s aktivistima, Harper je uočila brojne slučajeve zagađenja i odlaganja toksičnog otpada u romskim naseljima ili četvrtima, što je rezultiralo obolijevanjem ili smrću nekih stanovnika tih naselja (primjerice, trovanje tekućinom iz baterija 1995. godine) (Harper, 2007: 113). Unatoč sve opsežnijoj evidenciji o suprotnom, Romi i *environmentalisti* iz srednje klase još uvijek imaju različite kulturalne pretpostavke o zagađenju, otpadu i proizvodnji.

Povrh toga, moguće je govoriti o dvije verzije Roma. *Romantizirana* verzija ideje o Romima vezana uza staru ideju plemenitih divljaka – slobodnih, kreativnih duhova povezanih s prirodom. Druga, *rasistička* verzija u Romima vidi tek „pokvarenjake“ i socijalne parazite. Promotreni kroz diskriminacijske naočale, Romi izgledaju prljavi jer su povezani sa zagađenjem, jer skupljaju otpad, a domovi su im puni predmeta sa smetlišta. U vrijeme socijalizma povezivani su s prljavim radom u teškim industrijama (koje su inače bile snažnim simbolom modernizacije i razvoja u socijalizmu). S obzirom na to da okolišni pokret počinje prepoznavati rasu i klasu kao relevantne čimbenike te počinje uviđati povezanost socijalne i ekonomske marginalizacije, zdravlja i mjesta, otvara se, barem načelno, i mogućnost za poboljšanje statusa manjina.

Izvor: Harper, 2007: 109-126

Kako istraživati zajednicu pogođenu okolišnim konfliktima i rizicima?

Nije se teško složiti s tvrdnjom da kao što liječnik treba dubinsko medicinsko znanje da bi oboljeloj osobi mogao postaviti točnu dijagnozu, tako i socijalni znanstvenici trebaju imati dubinsko znanje o lokalnoj zajednici prije nego što krenu u analizu lokalnih konflikata. Pritom treba imati na umu konstataciju američkog sociologa Kaia Eriksona da je svaka okolišna katastrofa „unikatna privatna tragedija“ (Gunter & Kroll-Smith, 2007: 39) i čimbenik koji istraživati zajednicu, s jedne strane, transformira u „nepostojano

mjesto“ (Gunter & Kroll-Smith, 2007: ix), a s druge u poligon sukoba – unutar zajednice i/ili s vanjskim akterima. Gunter i Kroll-Smith razlikuju tri vrste okolišnih konflikata koji se mogu voditi unutar neke lokalne zajednice (Gunter & Kroll-Smith, 2007: 10):

- 1) *Sporovi oko konzervacije* (očuvanja) (*conservancy dispute*) – borbe oko definiranja i načina zaštite prirodnih područja, životinjskih vrsta ili određenih artefakata koje su izradili ljudi (primjerice, povijesne građevine);
- 2) *Sporovi oko posjeda* (*siting dispute*) – suprotstavljanja određenim prijedlozima uporabe zemlje, odnosno određenog dijela zemljišta, često u vezi s izgradnjom novih ili modifikacijom djelovanja starih objekata ili postrojenja (tu spada i već spomenuti LULU sindrom – *locally unwanted land uses*);
- 3) *Sporovi oko izloženosti* (*exposure dispute*) – borbe protiv izloženosti opasnostima i rizicima koji već egzistiraju na određenom lokalitetu i ugrožavaju zdravlje (kontaminacija vode, tla, zraka...).

Slika 12:

Vrste okolišnih konflikata u lokalnoj zajednici (prema: Gunter & Kroll-Smith, 2007: 10-11)

U istraživanju zajednica pogođenih okolišnim problemima, Gunter i Kroll-Smith sugeriraju tzv. *portfolio* pristup, posebnost kojega jest u tome što „zahtijeva gledanje s onu stranu konkretnih detalja bilo kojeg konflikta prema širim obrascima odnosa koji se nalaze u sličnim slučajevima“ (Gunter & Kroll-Smith, 2007: 11). Taj se pristup temelji uglavnom na induktivnim, kvalitativnim istraživanjima i studijama slučaja, a tek nakon toga istraživač nastoji razviti primjerena teorijska objašnjenja. Pod indukcijom autori misle – u skladu s uvriježenim metodološkim shvaćanjima – istraživački postupak u kojem istraživači teorijska objašnjenja razvijaju tek nakon što su se dobro upoznali s nekim aspektom empirijskog svijeta. Dedukcija, naprotiv, znači da istraživač svom poslu pristupa

imajući unaprijed na umu neki teorijski model. Gunter i Kroll-Smith svoj pristup definiraju kao „uglavnom induktivan“, jer prihvaćaju tezu da je najbolji onaj pristup koji kombinira elemente indukcije i dedukcije. Takav je pristup posebno dobrodošao stoga što okolišni konflikti – kao „kompleksne, neuredne, prijeporne“ situacije – često uključuju „nova okolišna stanja“, pa su kao takvi „posebno plodno tlo za neočekivano“ (Gunter & Kroll-Smith, 2007: 12). Takvim je situacijama lakše doskočiti ako im se prilazi fleksibilno, izbjegavajući jednostrane metodičko-metodološke opcije. Tijekom provedbe istraživanja mogu biti korisni naputci koje daju Gunter i Kroll-Smith. Ovdje u skraćenom obliku prezentiramo njihovu klasifikaciju temeljnih problemskih kompleksa s kojima se u koštac mora uhvatiti istraživanje na terenu (Gunter & Kroll-Smith, 2007: 13-14, 20, 26):

- 1) *Sudionici konflikta i njihovi zahtjevi.* Adekvatno razumijevanje i interpretacija određene konfliktne situacije pretpostavlja solidan činjenični temelj koji se dobiva što preciznijim odgovorima na pitanja: *tko, što, kada i gdje* (Gunter & Kroll-Smith, 2007:13-19). Važno je što točnije definirati sudionike konflikta, predmet spora i prostorno-vremenske koordinate konfliktne situacije.
- 2) *Genealogija sukoba (developing a time line).* Tu je naglasak na rekonstruiranju kronologije sukoba, odnosno određivanju ključnih vremenskih točaka neke konfliktne situacije. Primjerice, treba odgovoriti kad je sukob započeo, koji ga je događaj pokrenuo, kad su različiti akteri ušli u konflikt itd. Istraživači moraju biti receptivni, otvoreni situaciji koju istražuju, no također moraju znati razlučiti važno od manje važnoga.
- 3) *Fokusiranje na kontekst.* Tu je naglasak na što boljem poznavanju lokaliteta ili područja na kojem je konflikt izbio. Primjerice, je li riječ o urbanom ili ruralnom području, kakav je demografski profil, kakva je klasno-socijalna struktura itd.

Slika 13:

Temeljna istraživačka pitanja
(prema: Gunter & Kroll-Smith,
2007)

Alan Irwin ističe da ljudi na različite načine selektiraju i interpretiraju okolišna pitanja, te u skladu s time i djeluju u kontekstu svakodnevnog života. U svojem je teorijskom i empirijskom radu on razvijao pristup koji uzima u obzir kompleksne načine na koje različite javnosti/akteri interpretiraju okolišne probleme. Sjećanje na prijašnje incidente, moralna prosuđivanja i forme lokalnog znanja – sve to ima važnu ulogu u kreiranju lokalnog razumijevanja okolišnih pitanja. Ta perspektiva upućuje na pojam „okolišnog znanja“ (*environmental knowledge*), odnosno na vrste evidencije i ekspertize na temelju kojih ljudi interpretiraju i razumijevaju okolišne probleme (Irwin, 2001:96). Mnogi su slučajevi pokazali kako postoji velika asimetrija i vrijednosno-hijerarhijsko vrednovanje znanstvenog znanja i lokalnog (laičkog ili konkretno situiranog) znanja. Irwin ističe važnost *interpretacije* znanja ne kao statične i fiksne kategorije, nego kao „procesa stvaranja smisla unutar određenih socijalnih i osobnih konteksta“ (Irwin, 2001: 96). Irwin je istraživanjima u Centraliji i Jarrowu došao do iznimno važnih spoznaja i smjernica za dubinsko, sociološko razumijevanje rizika i njegova utjecaja na život u lokalnoj zajednici.

Vatre u rudnicima Centralije (Pennsylvania)

Centralia je mala zajednica u Pennsylvaniji koju su sredinom 19. stoljeća naselili irski imigranti, a kasnije su im se pridružili i drugi europski imigranti. Krajem 19. stoljeća rudarstvo je bila glavna industrijska grana tog mjesta. Tijekom 1960-ih dolazi do opadanja industrije, što je uzrokovalo migracije lokalnog stanovništva i smanjivanje populacije. Tijekom 1990-ih u Centraliji je zabilježen visok postotak starog stanovništva koje ima specifičan, fatalistički pogled na svijet i njeguje sumnjičavost prema svijetu izvan zajednice, posebno prema velikim korporacijama i vladinim institucijama.

U Centraliji su se okolišni problemi pojavili još ranih 1960-ih, što je dovelo i do učestalih sukoba u zajednici. Naime, žestoke konflikte u zajednici izazvala je vatra koja se počela nekontrolirano širiti u napuštenim rudokopima i tunelima ispod grada. Vatra je prvi put otkrivena 1962., a svi pokušaji da se kontrolira i sanira bili su neuspješni, i to je, nimalo čudno, izazvalo brigu za zdravlje i sigurnost stanovnika. Tijekom 1980-ih bio je ugrožen i život nekoliko stanovnika, pa se javila ideja o dobrovoljnom relokacijskom programu. Ranih 1990-ih državne su institucije razmišljale o preseljenju relativno malog broja preostalih stanovnika.

Istraživanja u Centraliji dovela su do nekoliko važnih uvida. Unutar jedne zajednice lokalne konstrukcije okolišnih problema mogu jako varirati. Zajednica je bila podijeljena oko težine situacije (evaluacija je dijelom povezana s varirajućim osjećajem ranjivosti spram hazarda – primjerice, jedna grupa ljudi vidi situaciju kao prijeteću i opasnu, a druga kao daleku, neznatnu i neprijeteću). S obzirom na to da je Centralija tradicionalno rudarsko područje, Couch⁵⁴ je u analizu uveo koncept *supkulture katastrofe*, koji opisuje percepcijski i doživljajni sklop koji se često stvara na takvim područjima, a manifestira se kao neka vrsta stoicizma. Tako je, primjerice, velik dio stanovnika osjećao obvezu prema području na kojem živi i nije se želio odseliti. Tijekom 1980-ih stvorene su različite interpretacije situacije koje su se počele polarizirati. Jedna grupa stanovnika osnovala je grupu/udrugu *Concerned Citizens Against the Centralia Mine Fire*, koja je poticala vladu da čini sve što je potrebno, uključujući relokaciju. Drugi su građani žestoko reagirali protiv relokacije, koja ih je plašila više nego sama vatra ispod grada. Sve je to vodilo periodu žestokih sukoba – ljudi međusobno nisu razgovarali, poja-

54 Couch, S. R. (1996). Environmental contamination, community transformation, and the Centralia mine fire, u: Mitchell, J. K. (ur.) *The Long Road to Recovery: community responses to industrial disaster*. Tokyo, New York, Paris: United Nations University Press.

vile su se telefonske prijetnje, bušile su se gume na automobilskim kotačima... Iz toga se vidi da različite interpretacije problema stvaraju izrazito plodno tlo za intenzivan konflikt u zajednici. Stvorene su i nove organizacije, s različitim ciljevima – *Homeowners' Association* je pomagala stanovnicima u dobivanju poštene cijene nagodbe, a *Citizens to Save Our Borough* je za cilj imala održati Centraliju kao zajednicu koja će nastaviti živjeti tamo gdje jest. Sve je to frustriralo državu i federalne urede.

No, jedina stvar koja je mogla ujediniti stanovnike bio je njihov antagonizam prema vladi, ali i skepticizam prema ekspertima i njihovu znanju. Lokalno stanovništvo stručnjacima jednostavno nije vjerovalo i nije priznavalo njihovu ekspertizu. „Lokalci“, naime, imaju „situirano znanje“ – osoba sa znanjem o lokalnom rudniku, koja je tamo radila, vjeruje da njegovo znanje iz prve ruke više vrijedi nego znanje koje je neki inženjer pokupio iz knjige, iz druge ruke. Studija slučaja Centralia pokazala je važnost lokalnog konteksta za konstruiranje okolišnih problema. Lokalni kontekst podjednako proizvodi podjele u zajednici i njezino čvršće povezivanje. Povrh toga, različiti ljudi i grupe interpretiraju situacije različito tijekom vremena. Za sociologe okolišni su problemi prije svega socijalni, a za vladine agencije tehnološki.

Izvor: Irwin, 2001: 97-100.

Studija u Jarrowu

Jarrow je zajednica u sjeveroistočnoj Engleskoj koja je prošla i industrijski rast, ali i ekonomski pad. Još u 19. stoljeću glavna industrija bilo je rudarstvo, a kasnije kemijska industrija i brodogradnja. Tijekom 1930-ih duboka je kriza potresla lokalno gospodarstvo. Godine 1936. organiziran je tzv. Jarrowski marš (*Jarrow March*) u kojem su nezaposleni s toga područja (stopa nezaposlenosti iznosila je 74%) marširali 300 milja do Londona. Nakon 1945. došlo je regeneracija lokalne ekonomije, no Jarrow je uvijek bio osjetljiv na ekonomsku promjenu. Nezaposlenost je još uvijek bila glavni problem, pa je 1986. organiziran novi marš. Jarrow je mjesto u kojem stanovnici imaju snažan osjećaj odvojenosti od vanjskog svijeta. To je istodobno mjesto snažnog osjećaja za vlastito kulturno naslijeđe i industrijsku povijest.

S obzirom na to da su i rudarenje i brodogradnja vrlo teški i opasni poslovi koji ozbiljno ugrožavaju zdravlje stanovnici su naučeni živjeti s rizikom. No, gubitak lokalnih poslova i promjene u karakteru područja stvorili su situaciju u kojoj se rizici javljaju na nov način – kod kuće, a ne na poslu; pod

udarom su djeca, a ne odrasli; problem su smrad i zagađenje rijeke, a ne naglušnost (zbog radnog mjesta)... Naime, oko 200 stanovnika Jarrowa živi blizu kemijskih postrojenja koja su smještena nadomak centra grada. Od ranih 1980-ih klor se skladišti i koristi na mjestu gdje su ta postrojenja. Primjenjivan je niz regulacija o glavnim industrijskim hazardima, a područje je bilo pod specijalnim kontrolama. Kasnih 1980-ih javljaju se protesti protiv smrada, ali i lokalne kontroverzije. Krucijalni regulatorni akteri ostajali su tihi. Irwin sugerira da rizik i okolišnu problematiku treba razmatrati kontekstualno. „Lokalci“ iz Jarrowa su općenito pokazivali veću spontanu brigu oko zločina, nezaposlenosti, neodgojene mladeži, kvalitete stanovanja... U području koje ima mnogo socijalnih problema povezanih sa siromaštvom i visokom stopom nezaposlenosti, čini se nevjerojatno da će brige oko okoliša uopće biti izrečene.

Istraživači na terenu trebaju biti posebno osjetljivi na kontekstualno i kulturalno razumijevanje različitih grupa i različitih načina na koje one artikuliraju okolišna pitanja. Okolišno razumijevanje čvrsto je povezano s kontekstom, dinamično je, nestalno i otvoreno pregovaranju i promjeni. Okolišna pitanja su povezana sa svakodnevnim životom, pa pitanje zagađenja nije promatrano samo kao znanstveno i tehničko pitanje nego kao refleksija lokalnih socijalnih odnosa. Prema stanovnicima, zagađenje je vidljiv simptom siromaštva i relativne zapuštenosti (javljaju se lokalna zlovolja i fatalizam). Kulturalno razumijevanje i načini promatranja svijeta predstavljaju cjelovit okvir unutar kojeg se artikuliraju okolišne procjene. Nije bilo fiksnih stavova o odnosu kemijske kompanije i lokalnih stanovnika, njihov je odnos bio otvoren nizu lokalnih interpretacija/konstrukcija. Irwin je ukazao na odnos žena spram okoliša. Naime, ispitanice su pokazivale viši stupanj anksioznosti od ispitanika kad se radilo o okolišnim problemima (briga oko zdravlja i dobrobiti djece). Tri su se značajke okolišnog diskursa pojavile u Jarrowu:

- 1) *Memorija*. „Lokalci“ imaju živa sjećanja o ranijim zbivanjima. Ta su sjećanja više kolektivna nego individualna jer se uglavnom radi o događajima prije njihova rođenja (Jarrowski marš, priče o poslu, stanovanju...). Taj obrazac lokalne memorije pokazuje da postoji jaka temporalna i povijesna dimenzija svijesti o hazardu. Svaka okolišna inicijativa oko zagađenje interpretirana je u kategorijama prijašnjih akcija. Autori su istaknuli važnost šala i lokalnih naracija kao važne dimenzije identiteta.
- 2) *Situirana ekspertiza*. Situirano (lokalno) znanje je važan resurs, ukorijenjen u zajednici i upućen na lokalitet. Karakterizira ga osobni pristup, subjektivnost, mješavina

različitih vrsta dokaza (smrad, pomor roba u rijeci, karitativne aktivnosti kompanije...).

- 3) *Moralnost*. Znanje i ekspertiza inkorporirani su u šire moralne iskaze o okolišu i kvaliteti života na lokalitetu. To pokazuje veliku važnost kategorije moralnosti. Dobro je društvo za stanovnike najčešće definirano kao opozicija svakodnevnim uvjetima. Zagađenje je tretirano kao nešto moralno loše.

Irwin je ukazao i na sljedeće aspekte: tijesnu povezanost razumijevanja rizika i svjetonazora; kompleksnost lokalnih odgovora; potencijalni jaz između službenih razgovora o održivom razvoju i javnog angažmana, s jedne strane, i kompleksnijih odgovora različitih segmenata javnosti, s druge strane; specifičnu ulogu sociološke analize, koja rasvjetljuje kako se okolišna pitanja formuliraju u svakodnevnom diskursu. Glede ovog posljednjeg, poanta jest da ne treba unaprijed zaključivati kako će se okolišni problemi artikulirati niti što će se uopće pojaviti kao problem (Irwin, 2001: 111). Primjer Jarrova zorno pokazuje kako različite perspektive rezultiraju različitim, često teško uskladivim, pa i nepomirljivim definicijama i prioritetima.

Izvor: Irwin, 2001: 100-112.